

eertyds duyster

enige opmerkingen over historische relaties zeeland-vlaanderen

M.P. de Bruin

*Laurens Coster, 't Haerlem, ons 't eerste Printen geeft,
waer door sig duysende nu dingen openbaeren
Verborgen, en voor ons, die eertyds duyster waeren ;
De Konsten principael, die m' in de Scholen leert...*

Op de tentoonstelling 'Gent duizend jaar kunst en cultuur' (zomer 1975), met name die de boekdrukkunst tot een van de onderwerpen had, kon men bovenstaande regelen lezen in een 'Woordenschat ofte letterkunst' van 1765. Nu gaat het ons niet om degene die de primeur van de kunst van het drukken wegdroeg, maar om de nieuwe wereld, ook voor de historie, die de 'geprinte' boeken ons hebben geopenbaard. Wat eertijds duister was, wordt nu in zeer gevarieerde vorm aan het licht gebracht.

De tentoonstelling leverde ons direct twee 'Zeeuwse' voorbeelden: De reis van Mher Joos van Ghistele, onder meer heer van Axel, die heel het Verre Oosten heeft bereisd in de jaren tachtig van de 15e eeuw en een herdruk van de Vrede van Cadzand uit de jaren negentig van dezelfde eeuw. De herdruk is van 1537. In de toelichting bij het laatstgenoemde voorbeeld kunnen wij lezen dat de herdruk gezien moet worden in het licht van de Opstand van Gent. 'Dit verdrag van 1492 is in de revolutionaire sfeer van die dagen (1537) als een druppel (sic!) olie op het vuur. De Gentenaars worden aan een vernederende vrede herinnerd. Welke opdrachtgever durfde deze zware verantwoordelijkheid op zich nemen?'

De vrede van Cadzand heeft voor Gent het einde van het democratisch regiem uit de middeleeuwen ingeluid. De jaren rond 1490 waren voor de Zeeuwse eilanden en Zeeuws-Vlaanderen jaren van twisten en oorlogen. Pas de overgave van Sluis op 13 oktober 1492 maakte een einde aan de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Eerder hadden de Gentenaren de vernederende voorwaarden van het vredesverdrag getekend, dat in 1537 werd herdrukt te Gent in het jaar dat de stad de beide weigerde toe te staan. In hoeverre heeft deze herdruk een steentje bijgedragen tot de beruchte opstand van de jaren 1539/40? Was het inderdaad de bekende olie op het vuur? Deze 'Copie uutten payse van Cassand', ons op de tentoonstelling vertoond, openbaart misschien niet direkt de dingen die

eertijds duister waren, maar is van betekenis voor de rol die een drukwerk kan spelen.

Van Cadzand naar Axel, het land van Joos(t) van Ghistele, is meer dan een stap. Toen in 1952 de Braakman werd afgesloten, herstelde men een middeleeuwse toestand voor 1300. De Braakman immers werd de steeds grotere bres geslagen door de stormvloeden van de 14e en 15e eeuw ten gevolge waarvan Biervliet een eilandje werd. In de jaren van de vrede van Cadzand, het laatste tiental jaren van de 15e eeuw, heeft men uitputtende, zo niet wanhopige, pogingen gedaan de Braakman door versterking en uitbreiding van de Sint Jansdijk aan banden te leggen.

Mer Joos en de zijnen kwamen in 1485 naar huis. Op het titelblad van zijn reisverslag kan men lezen dat het is 'Tracterende van veelderande wonderlicke ende vremde dijnghe gheobserveerd over d'Zee in den landen van Sclavonien, Grieken, Turckien, Candien, Rhodes ende Cypers. Voords ooc in den lande van Beloften, Assirien, Arabien, Egypten, Ethyopien, Barbarie'... enz. Ten slotte keren zij langs de kusten van Klein-Azië terug. In november 1481 vertrokken, ging het gezelschap in 1485 op huis aan. Het verhaal is in 1557 gedrukt bij de Gentse drukker Hendrik van den Keere. In 1932 heeft P. Dieleman het verhaal van de grote reiziger uit Zuiddorpe, bij Axel, naverteld. Op zijn eigen wijze. De thuiskomst aldus: 'Van Keulen trokken zij naar Antwerpen, alwaar zij op St. Jansavond, middelzomers in 't jaar ons Heeren als men schreeft 1485 aankwamen en van daar tot haerlieden huse van den Moere te Zuutdorpe bij Axele, daar zij eerst uut gescheeden waren'. Drie jaar en negen maanden ongeveer was het geleden, sedert zij waren vertrokken. Wat een vreugde, wat een blijdschap zal er bij echtgenote, kinderen en familie van Mer Joos geweest zijn'.

Joost van Ghistele, wiens reisverhaal naar het Oosten tot de merkwaardigste in dit genre behoort, is weer snel de publieke zaak gaan dienen. Een jaar na zijn terugkomst wordt hij voorschepen van de Keure te Gent. En hij weet zich te handhaven. Na de vrede van Cadzand treedt hij in augustus 1492 op als groot-baljuw van Gent. Dat bleef hij tot in 1494. Van hem gaat het verhaal, dat niet naar het rijk der fabelen is geweest, dat hij uit het Oosten zaden van de boekweit of het zogenaamde Saracijs koren heeft ingevoerd. Meegebracht tussen de bladen van zijn gebedenboek, vandaar de naam. Het is haast te mooi om waar te wezen, maar in het wapen van Zuiddorpe prijkt de boekweitbloem.

Gent dat belangrijke invloed had in het tegenwoordige oostelijke deel van Zeeuws-Vlaanderen kreeg het in de nadagen van de middeleeuwen zwaar te verduren, Brugge niet minder. Dit laatste doet ten tijde van de overgang van de 15e naar de 16e eeuw hardnekkige pogingen zijn positie als handelsmetropool via de monding van het Zwin te handhaven ondanks twisten en oorlogen. Men moet groot respect hebben voor de durf en energie van de Bruggelingen die met alle middelen trachten het monster van de verzanding van de stroom te verslaan. Noch het doorsteken van dijken noch het graven van kanalen in het land van Cadzand met het doel door getijbewegingen het Zwin op diepte te houden, hebben veel resultaat gehad.

Evenals Brugge heeft Gent naar de zee gestreefd. Een stoutmoedige poging was de aanleg van het kanaal van Gent naar de Braakman in het midden van de 16e eeuw, waardoor het Sas (de sluis) van Gent ontstond. Politieke omstandigheden hebben tot de Franse tijd belet werkelijk

SCHELDT

BOUCHAIN to the SEA.

BOUCHAIN to the SEA.

vruchten van deze onderneming te plukken. Verwezenlijking van de doelstelling : verbinding met de Westerschelde naar zee wordt pas mogelijk na het doortrekken van het kanaal van Sas van Gent naar Terneuzen 1825-1827. Van het Zwin is dan door voortdurende inpolderingen slechts een rudiment overgebleven.

Veel van hetgeen eertijds duister was, is na de tweede wereldoorlog door het verschijnen van dissertaties en andere studies aan het licht gekomen. Men kan moeilijk de werken van mej. Gottschalk over de historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen overschatten. Vele malen geciteerd betekenden en betekenen zij een belangrijke steun voor allerhande studies. Over het grondbezit en de uitbating daarvan in Zeeuws-Vlaanderen van kerkelijke instellingen en particulieren hadden wij de beschikking over heel wat verspreide gegevens. Hoe belangrijk voor dit onderwerp is de breed opgezette studie (1958) van A.E. Verhulst, die ons uit de periode van voor de 15e eeuw inzicht verschaft in de structuur en de uitbating van het grootgrondbezit van de St. Baafsabdij te Gent. In de aanhef van het vierde hoofdstuk van dit werk dat het grondbezit van de abdij in Zeeuws-Vlaanderen behandelt kan men lezen, dat zij reeds zeer vroeg, misschien al in het begin van de 8ste eeuw de beschikking had over bezittingen in Zeeland. Die bestonden toen hoofdzakelijk uit schorren die als schaapsgronden werden gebruikt.

Om nog een voorbeeld te noemen. C. Dekker, die het als een eer beschouwt uit de Gentse medievistische school te stammen, heeft in zijn opus magnum — zo mag men zijn proefschrift over Zuid-Beveland in de middeleeuwen (1971) wel noemen —, duidelijk aangetoond hoe nauw de betrekkingen waren tussen Zeeland en Vlaanderen. Mede door het werk van de Cisterciënsers (abdiën Duinen en Ter Doest). Er is nog een andere bron dan archivalia en boeken, nl. de bodem, waaruit wij mogen putten voor onze kennis van de kustgebieden. Door het werk van bodemkundigen en archeologen, en de eer van het primaat

van samenwerking tussen hen en de historici moet Vlaanderen gegeven worden, staat ons land en volk uit de middeleeuwen duidelijker voor ogen.

Uit alles blijkt hoe betrekkelijk de grenzen tussen twee landen zijn en hoe lastig, maar betrekkelijkheid is een begrip dat de drukker Van den Keere al kende als wij letten op het titelblad van het reisverhaal van Mher Joos van Ghistele. en drukkersmerk in de vorm van een 'horloge' met in het midden een doodskop. Ter linker zijde staat : 'Aanziet thende'. Als wij op de relaties Zeeland-Vlaanderen letten, dan moeten wij bedenken dat Zeeuws-Vlaanderen Vlaams was tot 1600. Het betekende o.a. de voorraadschuur voor Brugge en Gent : graan, turf, zout en meekrap. De voor die tijd moderne uitbating van de gronden door kerkelijke instellingen hebben wij al even aangetipt.

De rivier de Schelde heeft op het lot van Zeeland en Vlaanderen grote invloed gehad, mede door de sluiting van deze waterweg na de val van Antwerpen in 1585. Charles de Coster vertolkte aan het slot van zijn Tijl Uilenspiegel de rol van de Schelde als gordel van vriendschap en toch tweespalt zaaïend op zijn eigen wat raadselachtige wijze :

*Raakt het Noorden kussend het Westen,
Nederland België
Dan is ramspoed uit.
De gordel om beide zal vriendschap wezen
Een vroom verbond
Met raad en daad,
Met dood en bloed als 't moet,
Was de Schelde daar niet,
Arme, de Schelde !*

De Coster kende Zeeland. Zijn Schetsen uit Zeeland zijn er om daarvan te getuigen. Maar zijn Tijl vertolkt het beste de verbondenheid tussen noord en zuid. Het belang van dit 'drukwerk' is moeilijk te schatten. Maar het printen heeft ons duizenden dingen geopenbaard.